

dílo, byla velmi záhy podrobena zdrcující kritice ze strany tradičních historiků hospodářských a sociálních dějin, kteří si byli velmi dobře vědomi toho, jak obtížné je přeměnit kvalitativní důkaz v kvantitativní teze.¹³⁾ I navzdory této kritice byl Fogel povolán na nově zřízenou stolicí na Harvardské univerzitě a v roce 1994 obdržel spolu s Douglassem Northem Nobelovu cenu za ekonomii. Fogelem odmítaná forma historické vědy se odlišovala od jiných společenských věd tím, že se i nadále spokojovala s takovou formou diskurzu, jež byla velkou měrou prostá technického jazyka a tím také přístupná vzdělané čtenářské veřejnosti. To bylo neslučitelné s jeho pojetím skutečné vědy: historikové, stejně jako všichni vědci, se musí stát technicky vyškolenými specialisty, kteří dovedou komunikovat s ostatními specialisty prostřednictvím univerzálního vědeckého jazyka. Přes zdůrazňování objektivního, hodnotově neutrálního charakteru historické vědy – tedy podobně jako Ranke, který rovněž vyzdvihoval historikovu nestrannost a objektivitu – vycházel Fogel z předpokladů, které samy nebyly zdaleka hodnotově neutrální. Protože se Fogel ztotožňoval s ideologií ekonomiky růstu a spotřeby, nedokázal dostatečně zvážit rizika, která jsou s tímto hospodářským systémem spojena.

II. Střední fáze: výzva sociálních věd

5. Francie: škola *Annales*

Francouzská historická škola *Annales*, soustředěná kolem stejnojmenného časopisu, zaujímá v dějinách dějepisectví dvacátého století jedinečné postavení. Na jedné straně sdílejí její příslušníci přesvědčení jiných historiků sociálních dějin, že vědecký přístup k historii je možný, na straně druhé jsou si dobře vědomi mezi těchto přístupů. V průběhu uplynulých osmdesáti let zásadně přispěli k proměně představ o tom, co jsou to dějiny a kdo je utváří. Jejich pojetí historického času se zásadně odlišovalo od představ většiny historiků devatenáctého a dvacátého století. V zásadě všichni historikové od Ranka po Marxe a Webera a po nich i američtí historikové sociálních dějin pohlíželi na dějiny jako na jednorozměrný pohyb od minulosti do budoucnosti. Historikové školy *Annales* radikálně modifikovali tuto představu tím, že zdůraznili relativitu a mnohovrstevnatost času.

Historikové školy *Annales* odmítali názor, že tvoří „školu“, byť tak byli často označováni, a spíše vyzdvihovali ducha otevřenosti vůči novým metodám a přístupům k historickému výzkumu.¹⁾ V tom mají do značné míry pravdu: publikace pocházející z tohoto okruhu odrážejí velice různorodé zájmy a přístupy. V prostředí *Annales* nevznikla žádná explicitní teorie nebo filozofie dějin; empirický výzkum zde měl vždy přednost před teoretickým přemítáním. Nicméně historická díla, která v tomto prostředí vznikla, jisté teoretické pozice pochopitelně odrážela.

I když historikové z okruhu *Annales* odmítali být označováni jako škola, je pravdou, že jejich aktivity měly od konce druhé světové války pevnou institucionální základnu. A přes zásadní změny, ke kterým během této doby došlo, lze v užívaném jazyce a pojmech najít jistou kontinuitu sahající až k raným pracím zakladatelů školy Luciena Febvra a Marka Blocha.²⁾ Shora uvedené metodologické diskuse, které od roku 1900 probíhaly na stránkách časopisu *Revue de synthèse historique* vydávaného Henri Berrem, tvoří součást prehistorie školy *Annales*. Již zmíněná Febvrova kniha o Franche-Comté signalizuje přechod k novému druhu historické vědy. Entity, které do té doby hrály v historii významnou úlohu – stát, hospodářství, náboženství, právo, literatura a výtvarné umění – ztrácejí autonomii a jsou integrovány do všeobjímajícího celku kultury. Kultura zde již není chápána jako

výsadní intelektuální a estetická doména společenské elity, nýbrž spíše jako způsob, jakým společnost jako celek vnímá a prožívá svůj život.

Lucien Febvre a zvláště Marc Bloch, který v letech 1908 až 1909 studoval v Lipsku a v Berlíně, navazovali na práci vykonanou na poli tehdejších německých hospodářských a sociálních dějin. Mezi Febvrovou knihou o Franche-Comté a Lamprechtovými hospodářskými dějinami údolí Mosely ve středověku najdeme četné paralely, byť se se vši pravděpodobností nejednalo o přímé ovlivnění. Zatímco v ohnisku zájmu německých hospodářských a sociálních dějin ležely aspekty správního a ústavního vývoje, zabývali se Lamprecht a Febvre úzkými vazbami mezi sociálními, hospodářskými a politickými strukturami na straně jedné a vzory myšlení a chování na straně druhé, a to v rámci určitého geografického a kulturního regionu. Febvrový zájem vyplýval z odlišného způsobu studia historie a výchovy profesionálních historiků, než jaký byl obvyklý u německých historiků. Ze 141 držitelů stolic historie na německých univerzitách v období mezi lety 1850 až 1900 studovalo 87 jako vedlejší obor filologii, z nichž se 72 specializovalo na filologii klasickou, 23 studovalo teologii nebo filozofii, pouze 10 ekonomii a 12 zeměpis. Naproti tomu ve Francii byl zeměpis integrální součástí *agrégation*, zkoušky vyžadované jako předpoklad univerzitní kariéry.³⁾ Navíc byl zeměpis, který se na konci devatenáctého století etabloval jako akademická disciplína pod vedením Paula Vidala de la Blache, silně ovlivněného Carlem Ritterem a německou zeměpisnou tradicí, výrazně zaměřen na historické a kulturní aspekty. Vidalova koncepce zeměpisu člověka, která se vystříhala geografického determinismu jeho německého současníka Friedricha Ratzela, silně ovlivňovala celou tradici školy *Annales* počínajíc Lucienem Febvrem. Vedle zeměpisu tu sehrála důležitou roli také Durkheimova sociologie, kterou škola *Annales* přejala prostřednictvím jeho žáka, ekonomy Françoise Simianda. Durkheim chtěl jednak přeměnit sociologii v exaktní vědu, což Simianda vedlo k požadavku matematických formulací jejích výsledků,⁴⁾ jednak pro něj bylo hlavním předmětem sociologie vědomí, chápané jako vědomí kolektivní, jehož důležitými složkami byly normy, zvyky a náboženství. Přijetí těchto badatelských přístupů je odrazem úzkých vazeb mezi zeměpisem, ekonomikou a antropologií typických pro francouzské dějepisce, ve srovnání s důrazem na stát, správu a právo, který byl vlastní německé tradici včetně Maxe Webera. V tomto světle lze lépe

pochopit, proč Febvre a Bloch přikládali tak velký význam anonymním strukturám a zároveň i sféře pocitů, vnímání a prožívání zakotvených v kolektivních mentalitách, jež tvoří předmět historické antropologie.

Intelektuální základy školy *Annales* položili Febvre s Blochem dlouho před založením časopisu. Febvova kniha *Filip II. a Franche-Comté* (1911) a Blochovi *Králové divotvůrci* (1924),⁵⁾ pojednávající o magické léčitelské schopnosti francouzských a anglických středověkých panovníků, byly vydány před založením časopisu v roce 1929, stejně jako Febvův *Martin Luther*.⁶⁾ *Annales* neusilovaly v žádném případě o nějakou úzce vymezenou doktrínu. Původní název časopisu – *Annales d'histoire économique et sociale* (Anály hospodářských a sociálních dějin) – převzali jeho zakladatelé zčásti od německé *Vierteljahrschrift für Wirtschafts- und Sozialgeschichte* (Čtvrtletník hospodářských a sociálních dějin), nejstaršího a zároveň stále vysoce uznávaného odborného periodika v oboru. Od počátku však vydavatelé *Annales* chápali svou činnost dosti odlišně.⁷⁾ Změna názvu časopisu na *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations* (Anály. Hospodářství. Společnosti. Civilizace), provedená v roce 1946, měla zvýraznit jeho interdisciplinární charakter. Ústřední postavení mezi vědami o člověku přitom zaujímala v očích historiků skupiny *Annales* historie, avšak v jiném smyslu než tomu bylo u klasického historismu. Zatímco historismus povznesl stát na klíčovou instituci, které byly podřízeny všechny zbývající kulturní a společenské aspekty, odstranili historikové skupiny *Annales* hranice mezi tradičními disciplínami a snažili se sjednotit je ve „vědy o člověku“ (*sciences de l'homme*). Množné číslo bylo zvoleno záměrně za účelem zdůraznění plurality věd. Historikové školy *Annales*, na rozdíl od Rankových útržkovitých či Droyseových systematických a dogmatických pokusů o formulaci zásad historického bádání,⁸⁾ nevytvořili žádnou teorii dějepisce, což platí i pro Blochovu *Obranu historie*,⁹⁾ knihu úvah o dějinách sepsanou na frontě v roce 1940. Cílem časopisu *Annales* bylo, jak prohlašovali Bloch s Febvrem v úvodníku jeho prvního sešitu, poskytnout fórum pro různé směry a nové přístupy.¹⁰⁾

Ani z hlediska politické orientace nelze skupinu kolem časopisu *Annales* převést na společného jmenovatele. Ačkoliv jeho příspěvatelé pocházeli převážně z řad republikánů a francouzských vlastenců, jejich pozice nebyla zdaleka tak ideologicky vyhraněná jako u převážné části německých historiků, kteří hlavní funkci

historické vědy spatřovali v legitimizaci německých národních zájmů a politických a kulturních institucí císařského Německa. Důležité však je vzít v úvahu politické angažmá zakladatelů *Annales* stejně jako nezapomínat na židovský původ Marka Blocha, který byl v roce 1944 za svou činnost v odboji nacisty mučen a nakonec popraven. Pro postavení školy *Annales* na francouzské akademické scéně bylo významné, že dříve, než byli Febvre s Blochem jmenováni profesory na pařížské univerzitě v roce 1933, respektive 1936,¹¹⁾ byla jejím střediskem univerzita ve Štrasburku, odkud Bloch s Febvrem sváděli boje s Charlesem Seignobosem a dalšími historiky tradičních politických dějin na pařížské Sorbonně. Postupem času se však jejich postavení zásadně změnilo. Zatímco ve třicátých letech zaujímali postavení spíše okrajové, ocitli se Febvre a škola *Annales* po válce – jednak v důsledku stoupajícího zájmu o kulturní a sociální dějiny, jednak v důsledku odmítání politických postojů, které vedly ke katastrofě roku 1940 a které Marc Bloch kritizoval ve své knize *Podivná porážka*¹²⁾ – v pozici establishmentu.

V roce 1946 se historikům *Annales* dostalo pevné institucionální základny v nově utvořené Šesté sekci Praktické školy vysokých studií (*École Pratique des Hautes Études*). Tato instituce byla založena v roce 1868 jako výzkumné středisko podle německého vzoru. Jelikož v její náplni chybělo běžné vyučování, byla určena výhradně k výzkumu a výchově badatelů. V rámci Čtvrté sekce, zaměřené na historické bádání, byla zavedena seminární forma výuky podle Rankova vzoru. Šestá sekce, reorganizovaná v roce 1972 na Školu vysokých studií ve společenských vědách (*École des Hautes Études en Sciences Sociales – EHESS*), měla za úkol integrovat historii a společenskovědní disciplíny v jednotnou „vědu o člověku“ (*science de l'homme*), která měla zahrnovat nejen tradiční společenské vědy klíčové v rané fázi školy *Annales*, totiž ekonomii, sociologii a antropologii, nýbrž i lingvistiku, sémiotiku, literární vědu a psychoanalýzu. Díky finančním prostředkům poskytovaným francouzskou Národní radou vědeckého výzkumu (CNRS) a americkými nadacemi měla EHESS značný vliv na směřování francouzského vědeckého bádání.

Plody této institucionalizace byly rozporuplné: na jedné straně podpořila interdisciplinární výzkum, přinesla otevřenost vůči novými směrům, umožnila týmovou práci a koordinaci různých projektů, které stoupající měrou používaly počítačové zpracování

dat. V šedesátých a sedmdesátých letech tak vznikly v okruhu školy *Annales* velkolepé syntézy Fernanda Braudela, Pierra Gouberta, Jacquese Le Goffa, Georgese Dubyho, Emmanuela Le Roy Ladurieho a Roberta Mandroua. Na druhé straně se vysoce specializované práce, často psané nesrozumitelným jazykem, vzdály laickému čtenáři.

Přes značnou pestrost metodologických a konceptuálních přístupů, které se za osmdesát let od vydání Febvroy knihy o Franche-Comté v okruhu školy *Annales* objevily, mají práce jejich členů přeci jen mnoho společného. Tuto skutečnost objasníme krátkým pohledem na důležité práce, které byly publikovány mezi lety 1911 a 1980: Febvrova *Filipa II. a Franche-Comté* (1911), Blochova *Feudální společnost* (1939–1940),¹³⁾ Febvrův *Problém bezvěrectví v šestnáctém století: náboženství Françoise Rabelaise* (1942),¹⁴⁾ Braudelovo *Středomoří za vlády Filipa II.* (1949),¹⁵⁾ Emmanuela Le Roy Ladurieho *Languedocké sedláky* (1966)¹⁶⁾ a *Montaillou* (1975)¹⁷⁾ a konečně Braudelovy práce *Civilizace a kapitalismus* (1979–1987)¹⁸⁾ a *Identita Francie* (1986).¹⁹⁾

Pozoruhodné je, že ani v jedné z těchto prací nenalezneme nějakou ústřední instituci, která by sloužila jako červená nit historického příběhu, ve kterém by výsadní místo náleželo činům jednotlivců. To neznamena, že je v nich politika zcela opomíjena. V Blochově rozboru feudální společnosti hraje politika zásadní roli, avšak v jiném smyslu než tomu bylo v německém bádání. Zatímco němečtí političtí historikové se zaměřovali na vnější stránky feudálního systému, tedy na politické, církevní a právní instituce, přistupuje Bloch k institucím z antropologického úhlu pohledu jako k souborům společenských vztahů. Pojem „soubor“ je zde zvolen záměrně s cílem vyhnout se použití pojmu „systém“, se kterým historikové školy *Annales* pracovali jen zřídka a ve kterém spatřovali nebezpečí přílišné objektivizace a přílišného zhmotnění lidského jednání. Ze stejného důvodu je třeba mít se na pozoru při používání pojmu „struktura“, který je rovněž součástí slovníku historiků *Annales*. Je jisté, že struktury leží ve středu jejich zájmu. Velké postavy, zaujímající klíčové postavení v dějepisectví devatenáctého století, jsou v pracích z okruhu *Annales* zmiňovány jen zřídka, pokud vůbec. V Blochově *Feudální společnosti* se panovníci objevují jen výjimečně a mají jen okrajový význam. Braudel ve své knize o Středomoří vyhradil králům zvláštní oddíl věnovaný politickým dějinám, který je jen

volně spojen s dvěma předchozími kapitolami pojednávajícími více či méně neměnné zeměpisné prostředí a jen zvolna se měnící hospodářskou a sociální skladbu středomořské oblasti. S individuálními postavami se znovu setkáme v knize o Montaignou, kacírské vesnici z počátku čtrnáctého století, kterou Le Roy Ladurie pojal jako pokus o výlet do historické antropologie, ve kterém se řada příběhů odvíjí kolem portrétů mužů a žen v prostředí prastaré lidové kultury.

Jak jsem se již zmínil, zavedli historikové *Annales* do studia dějin nový pojem historického času. Jejich díla, včetně Febvrova *Filipa II a Franche-Comté a Problému bezvěrectví v šestnáctém století*, Blochovy *Feudální společnosti*, Braudelova *Středomoří* a Le Roy Ladurieho *Montaignou*, se zabývají spíše kulturami a epochami nezávisle na proudu dějinného vývoje, než historickou změnou. Zmiňovaní historikové do značné míry opustili představu přímočarých dějin směřujících k určitému cíli, jež byla charakteristická pro valnou část historického myšlení od doby mezi lety 1750 a 1850, kterou Reinhart Koselleck označil za dobu přechodu od předmoderního k modernímu pojetí času.²⁰⁾ Pro Michela Foucaulta byla představa dějin jako jednotného procesu vynálezem moderní epochy, která již dospěla ke svému konci. S tím by většina historiků školy *Annales* souhlasila. Dějiny již nepokládali za celek spojený jednotným historickým časem, nýbrž za pluralitu současně existujících časů, která panovala nejen mezi různými civilizacemi, ale i v rámci jednotlivých civilizací. Nejsrozumitelněji rozpracoval tuto myšlenku Braudel ve své knize o středomořském regionu, která rozlišuje mezi třemi odlišnými časy, z nichž každý ubíhá svou vlastní rychlostí: za prvé, takřka nehybný čas Středomoří jakožto zeměpisného prostoru (dlouhé trvání, *longue durée*), za druhé, pomalý čas změn ve společenských a hospodářských strukturách (*conjunctures*) a konečně za třetí, rychlý čas politických událostí (*événements*). Tímto schématem se řídil i Jacques Le Goff ve svém eseji „Čas kupců a čas církve ve středověku“.²¹⁾

Současně s odklonem od lineárního pojetí času se rozpadla i víra v pokrok a přesvědčení o nadřazenosti moderní západní kultury. Pojem jednotného dějinného vývoje, na kterém velkolepý příběh lidských dějin spočíval, ztratil v historickém myšlení své místo. Za těchto okolností muselo historické vyprávění najít jiné vyjadřovací formy. Stejně jako z románu mizí i z historie ústřední děj naplňovaný skutky volně jednajících hrdinů. Další

změnou byla skutečnost, že se v textech školy *Annales* již nesetkáme s pojmem „národ“, který byl jednotícím činitelem ve vytváření kolektivní identity evropského měšťanstva a jeho historického vědomí v devatenáctém a do značné míry i ve dvacátém století. Až na několik výjimek se produkce školy *Annales* zaměřovala buď na dějiny regionů, nebo naopak na dějiny nadnárodních celků. Zkoumání jednoho regionu vždy probíhalo jako zkoumání celku, a to nejen ve Febvrově práci o Franche-Comté, nýbrž i v další řadě studií ze šedesátých let, které byly založeny především na demografických datech.²²⁾ Braudel ve své knize o Středomoří přistupuje ke středomořskému regionu jako k celku, který zahrnuje jak svět křesťanství, tak islámu. V knize *Struktury každodenního života*²³⁾ se Braudel dotýká materiálních stránek lidského života – od vzniku institucí kapitalistického hospodářství po různé aspekty každodenního života jako zdraví, stravy nebo odívání v údobí od začátku šestnáctého do konce osmnáctého století. V centru jeho zájmu sice leží vývoj na evropském kontinentě, je však vsazen do souvislostí světových dějin. Braudelova poslední větší práce, *Identita Francie* (1987), je sice návratem k národním dějinám, jejím cílem je ovšem představit Francii nikoliv jako silně centralizovaný stát, nýbrž v plné pestrosti jejích regionů, jejichž identita zůstala v průběhu staletí neporušena. Důraz je znovu kladen nikoliv na historickou změnu, nýbrž na dlouhé trvání, které se odráží kupříkladu v přežívání raněnovověké venkovské mentality až do dvacátého století.

Tyto poznámky by však neměly vyvolat dojem, že se pojetí dějin a dějepisná praxe školy *Annales* za celých osmdesát let nezměnily. Nelze popřít, že mezi ranými pracemi Luciena Febvra a Marca Blocha a pracemi pozdějších představitelů školy je patrná kontinuita. Zároveň se však ve vývoji školy *Annales* odrazily proměny historického myšlení dvacátého století, které dostaly v dílech historiků *Annales* svůj vlastní specifický obsah. Na druhou stranu přispěla škola *Annales* díky svému celosvětovému vlivu na historické bádání ke změně celkové perspektivy historické vědy. Dějiny školy lze rozčlenit do čtyř fází, které zhruba odpovídají čtyřem generacím historiků počínajíc Lucienem Febvrem a jeho raným dílem. Nelze ale opomíjet skutečnost, že každá z těchto generací historiků byla vystavována proměnám intelektuálního prostředí, ve kterém působila. Febvrovo rané dílo tak vykazuje značnou podobnost se soudobými pokusy ve francouzské a německé historické vědě o vypracování syntézy hospodářských a sociálních dějin geo-

graficko-historických regionů, ve které nebyly zanedbávány ani politické dějiny. Zeměpis tvořil ostatně v dějepisectví školy *Annales* vždy významnou složku. Přitom se však jednalo o „zeměpis člověka“, který bral v úvahu vzájemné působení kultury a fyzického světa. Poprvé klade do středu pozornosti materiální faktory Marc Bloch ve svých *Dějínách francouzského venkova* (1931),²⁴ kde se s pomocí leteckých snímků snaží o rekonstrukci způsobů obdělávání půdy a jejich vlivu na středověkou kulturu. Pozoruhodný je rovněž zájem řady představitelů školy *Annales* o náboženské jevy, které jsou opět chápány antropologicky jako součást kolektivní mentality. Zájem o náboženské myšlení v období přechodu od středověku k novověku se nejvýrazněji projevil ve Febvrových pracích o Lutherově křesťanství a údajném Rabelaisově bezvěrectví. Febvre byl přitom silně ovlivněn francouzskou tradicí kulturní antropologie od Marcela Mause a Lévy-Bruhla po Lévi-Strausse, jakož i novými přístupy lingvistickými a sémiotickými. Při zkoumání raněnovověkého bezvěrectví přitom není pro Febvra ani tak důležitý Rabelais a další studované postavy, jako „duševní nástroje“, se kterými pracovali, v první řadě jazyk. Febvrova metoda tak získala archeologické rysy. Jazyk zde totiž není vědomým výtvo-rem mužů a žen, kteří jej používají, nýbrž navzájem provázaným systémem významů, do kterého se rodí každá nová generace a který utváří její myšlenkové procesy.

V tomto smyslu tvoří i jazyk součást materiálního světa. Febvrův a Blochův materialismus se nicméně zásadně liší od materialismu Karla Marxe. Marxova filozofie dějin je stále do značné poplatná filozofii dějin devatenáctého století. Naproti tomu zabývá-li se Bloch technologickými jevy, třeba používáním vodního mlýnu nebo pluhu,²⁵ pak spatřuje v nástrojích klíč k poznání myšlení a způsobu života lidí, kteří je používali. Důležitější postavení než ekonomii náleží v jejich analýze společnosti a kultury sémiotice, neboť, jak ukázal Bloch ve svých *Králiích divotvůrcích* (1924) a ve *Feudální společnosti* a Febvre ve své knize o Rabelaisovi, každá kultura je systémem významů, jenž se projevuje prostřednictvím jazyka a symbolů. Samotný Febvrův intelektuální vývoj odráží změny, které v průběhu jeho života nastaly v celkovém intelektuálním klimatu. Práce o Rabelaisovi, silně zaměřená na sémiotické aspekty, by nebyla mohla být napsána o třicet let dříve, tedy v době, kdy Febvre dokončil svého *Filipa II. a Franche-Comté* a kdy byly v jeho práci ještě citelné vlivy hospodářských a sociálních dějin z přelomu století.

Ve srovnání s pracemi Marka Blocha a Luciena Febvra jsou v díle Fernanda Braudela tyto jemné kulturní aspekty přítomny v mnohem menší míře. Myšlenkou, že materiální svět, chápáný jako souhrn klimatických, biologických a technologických faktorů, zásadně omezuje lidské jednání, jsou Braudelovy práce prochnuty mnohem více než díla Blochova a Febvrova. Výrazem tohoto stanoviska je i pojem *longue durée*, tedy představa, že materiální stránky života se v průběhu staletí proměnily jen nepatrně. Braudel samozřejmě nepopírá vliv subjektivních faktorů, představ, postojů či vkusu. Odtud pramení jeho zájem o bydlení, odívání, stravování, které nepokládá za pouhé prvky materiální existence, nýbrž za hmotnou kulturu, jež se projevuje v architektuře, výzdobě interiérů, módě či kuchyni. Ačkoliv Braudel razil v šedesátých a sedmdesátých letech cestu kvantitativním dějinám, sám se jednostranným kvantifikujícím historikem nestal. V jeho hospodářských dějinách Francie, které napsal společně s historikem hospodářských dějin Ernestem Labroussem,²⁶ jsou v centru jeho zájmu velké opakující se cykly, které po desetiletí a staletí podmiňovaly veškerý hospodářský život. Hospodářské dějiny se tak v tomto pojetí stávají exaktní, „tvrdou“ vědou, která má blíže ke klasické politické ekonomii než k německé národohospodářské škole. Na rozdíl od klasické politické ekonomie však toto pojetí nesdílí ani víru v trvalý hospodářský růst, ani v jeho pozitivní působení.

V šedesátých letech se všeobecné okouzlení kvantifikací ve společenských vědách projevilo i v okruhu školy *Annales*. Šlo o aspekt obecné tendence ke „zvědečtění“ historie: historikové školy *Annales* tak nazývají často své ústavy „laboratořemi“ a přirovnávají historii k exaktním vědám. A jediným způsobem, jak historii v takovou exaktní vědu transformovat, je samozřejmě kvantifikace.²⁷ V šedesátých letech tak značná část francouzských sociálních dějin silně závisela na kvantitativních metodách, jako například již výše zmíněný demografický výzkum, jehož cílem bylo podat na základě hromadných demografických dat „totální dějiny“ (*histoire totale*) určitého regionu. Prostřednictvím statistických dat získaných výzkumem farních matrik, které obsahují informace o postojích k rodičovství, se těmto studiím podařilo proniknout do širší problematiky představ o sexualitě. Patrně nejctižádostivější z kvantitativních prací šedesátých let jsou *Languedočtí sedláci* (1966) Emmanuela Le Roy Ladurieho. Z velké části se jednalo o dějiny, ze kterých se vytratil lidský jedi-

nec,²⁸⁾ o čistou statistickou analýzu vztahů mezi dlouhodobými cykly populačního růstu a cenami potravin, která nezapřela inspiraci maltuziánskou teorií. Ve stejném roce vyšla i práce o dějinách klimatu od roku 1000,²⁹⁾ zčásti vypracovaná na základě „tvrдых důkazů“ obsažených v letokruzích stromů.

Paradoxně však *Languedočtí sedláci* zároveň předznamenal konec „dějin bez lidí“ a přechod k novým dějinám, které měly klást větší důraz na subjektivní aspekty. Dějiny vědomí či dějiny mentalit vždy zaujímaly v produkci školy *Annales* důležité místo. I Blochova *Feudální společnost* se zabývala ve své podstatě dějinami lidského vědomí. Na základě studia názorů a postojů se v ní Blochovi podařilo přejít k rozboru celého sociálního systému. Philippe Ariès ve svých pracích *Dítě a každodenní život ve starém režimu* (1960)³⁰⁾ a *Člověk tváří v tvář smrti* (1977)³¹⁾ analyzoval mentalitu raného novověku, přičemž využil zejména prameny literární a vizuální povahy. Dějiny mentalit se tak staly předmětem zájmu především příslušníků třetí generace školy *Annales*, zejména Roberta Mandroua, Jacquese Le Goffa a George Dubyho, kteří se zaměřili na výzkum postojů a názorů lidových vrstev v jejich hospodářských a společenských souvislostech. Zatímco Mandrou studoval fenomén čarodějnictví a na příkladu domu Fuggerů mentalitu raného kapitalismu,³²⁾ obrátili Le Goff³³⁾ a Duby³⁴⁾ pozornost na rozsáhlou problematiku středověkého náboženství, obchodu a vojenství. Podobně jako pro Marka Blocha zde byla jako prameny k poznání myšlenkového světa minulosti využita umělecká díla.

Stejně jako jiným historickým disciplínám se ani dějinám mentalit nevyhnuvše všeobecná fascinace počítači. „Dějiny mentalit“ v podání Pierra Chaunuho³⁵⁾ nebo Michela Vovella³⁶⁾ vycházely z přesvědčení, že rekonstrukce mentalit je možná pouze na základě hromadné analýzy dat, jako jsou závěti, jež mohou poskytnout doklady o pohledech na smrt či náboženství. Obrat ke kvantifikaci však nebyl objevem nových přístupů, nýbrž jen součástí širšího trendu v sociálních dějinách. Kvantifikace sice nebyla dítětem školy *Annales*, ta však díky svému tradičnímu důrazu na hmotnou základnu kultury poskytovala kvantifikaci úrodnou půdu. Tytéž tendence se projeví i ve vývoji výzkumu dějin vědomí, zaměřeného na formy prožitků a zkušeností. *Languedočtí sedláci* sice představují vyvrcholení kvantitativní, na teoretických modelech spočívající historiografie, zároveň však obsahují i dramatické vyličení masakru katolíků protestanty během karne-

valových slavností ve městě Romans v roce 1580, který byl na jedné straně důsledkem demografických a hospodářských rozporů mezi protestantským patriciátem a převážně katolickými nižšími vrstvami, na straně druhé však byl doprovázen vysoce agresivním symbolickým jednáním (včetně používání sexuální symboliky), pochopitelným jedině s pomocí psychoanalytických pojmů. Demografická a ekonomická analýza zde byla nahrazena či přinejmenším podepřena sémiotikou a hlubinnou psychologií. Výsledkem volání po dějinách zaměřených na prožitky a zkušenosti konkrétních lidských bytostí a z něj plynoucího kritického postoje ke starším sociálním dějinám, které se soustřeďovaly na výzkum struktur a procesů, byl obrat historiků školy *Annales* k tzv. dějinám všedního dne. Devět let po *Languedockých sedlácích* vydal Le Roy Ladurie knihu *Montaillou* (1975), ve které se na základě rozboru svědectví obyvatel jedné jihofrancouzské vesnice, které vyslýchala inkvizice pro podezření z kacířství, pokusil o rekonstrukci nejnepatnějších osobních detailů a myšlenkového světa lidových vrstev.

Třetí generace školy *Annales*, jejíž příslušníci se dnes buď blíží hranici důchodového věku nebo jsou již ve výslužbě, se v šedesátých letech podílela na všeobecném entuziasmu pro kvantitativní metody, aby se vzápětí, jako v případě Emmanuela Le Roy Ladurieho, přiklonila k historické antropologii. Čtvrtá generace, reprezentovaná Jacquem Revelem, André Burguièrem a Bernardem Lepetittem, byla svědkem rozpadu jednotného pohledu, specifického pro školu *Annales*, a jeho nahrazením pluralitou dějepisných přístupů. Příznačným pro tyto změny byla i změna v názvu časopisu provedená v roce 1994: starý podtitul, *Économies, Sociétés, Civilisations*, byl nahrazen novým podtitulem *Histoire, Sciences Sociales* (Historie, sociální vědy). Zatímco starý podtitul zdůrazňoval šíři zájmu časopisu, odrážel nový název odmítavý postoj vůči politickým dějinám. Tento postoj rovněž zahrnoval upřednostňování výzkumu raněnovověkých společností, ve kterém lze lépe využít etnologické metody než při studiu komplexních společností industriálních a postindustriálních.

Škole *Annales* bylo často vytýkáno, že se nedostatečně věnovala právě dějinám průmyslové epochy. Nepochybně ležely v ohnisku jejího zájmu spíše dějiny středověku a raného novověku, nicméně moderní dějiny nikdy nezanedbávala zcela. Již ve třicátých letech věnovali příslušníci *Annales* dostatek prostoru problematice velkých průmyslových měst v rozvinutých zemích i v tehdejších kolo-

niálním světě.³⁷⁾ Mezi témata jejich studií patřil fašismus, bolševismus a New Deal, kupodivu bez povšimnutí naproti tomu zůstala problematika nacismu. Francouzskou třetí republiku kriticky zhodnotil Marc Bloch ve své knize *Podivná porážka*. V padesátých a šedesátých letech se objevila řada studií o francouzské společnosti v devatenáctém století, jako byla *Pařížská buržoazie 1815–1848* (La Bourgeoisie parisienne de 1815–1848) Adeline Daumardové,³⁸⁾ dějiny *Crédit Lyonnais 1863–1882* Jeana Bouviera,³⁹⁾ *Triumf buržoazie* Charlese Morazé⁴⁰⁾ a *Dělnické a kriminální vrstvy v Paříži první poloviny 19. století* (Classes labourieuses et classes dangereuses a Paris pendant la première moitié du XIX siècle) Louise Chevaliera,⁴¹⁾ který však stál mimo okruh *Annales*. Zatímco v těchto dílech jasně převažovaly ekonomické a sociologické kategorie, vyznačovaly se práce Maurice Agulhona⁴²⁾ a Mony Ozoufové,⁴³⁾ kteří na základě symbolů analyzovali francouzské republikánské tradice v devatenáctém století, silně antropologickým úhlem pohledu. Marc Ferro se po několik desítek let zabýval první světovou válkou⁴⁴⁾ a bolševickým Ruskem.⁴⁵⁾ François Furet se od poloviny sedmdesátých let věnoval dějinám Francouzské revoluce, v nichž byl marxistický pojem třídy jako ústřední analytická kategorie nahrazen politickým myšlením a politickou kulturou.⁴⁶⁾ Posledním specifickým znakem sjednocujícím práce školy *Annales* z moderních a soudobých dějin je jejich zájem o kulturní a symbolickou sféru, jejíž rozbor umožnil pochopit moderní politické tradice. Tak je tomu i v rozsáhlém kolektivním díle *Místa paměti* (Lieux des mémoires, 1984–1986),⁴⁷⁾ jehož předmětem jsou symboly a památníky důležité pro moderní francouzské národní vědomí.

Ačkoliv byla škola *Annales* jako celek hluboce zakořeněná ve francouzské akademické tradici, nehrálo snad žádné jiné intelektuální hnutí dvacátého století v mezinárodním měřítku tak významnou roli v hledání nových cest historického bádání o kultuře a společnosti jako právě ona. Tento vliv se neomezil pouze na západní vědu, ale projevil se i v socialistických zemích, kde si historikové stoupající měrou uvědomovali, že škola *Annales* nabízela vhodnější přístup ke studiu hmotné kultury a každodenního života lidových vrstev než dogmatický marxismus. V Sovětském svazu vyšla v roce 1971 významná syntéza Arona Gureviče *Kategorie středověké kultury*,⁴⁸⁾ která, nezatížena strnulou marxistickou rétorikou a marxistickými historickými schémata, navazovala na medievalistickou tradici založenou Markem Blochem. Gurevič nebyl jediným příkladem působení školy *Annales*: v osmdesátých letech se

v sovětské historické vědě začala formovat celá významná skupina historiků orientovaná obdobným směrem. V Polsku, kde vznikly překlady základních prací Marka Blocha, Luciena Febvra a Fernanda Braudela již v sedmdesátých letech, byl vliv školy *Annales* dokonce ještě větší.⁴⁹⁾ Na druhé straně byly na stránkách časopisu *Annales* publikovány studie předních polských historiků kulturních a hospodářských dějin. Přitažlivost přístupů školy *Annales* nepochybně zvyšovaly dvě okolnosti: za prvé, že byla historikům školy *Annales* vlastní víra v možnost objektivního vědeckého poznání minulosti, a za druhé, že pracovali s takovými koncepcemi dějin a společnosti, které byly mnohem obsažnější a otevřenější než přístupy západoevropské sociálněvědní historiografie nebo oficiální marxistická doktrína v zemích sovětského bloku.

Důsledkem této komplexnosti a plurality přístupů však byly zároveň i vážné rozpory v oblasti konkrétní dějepisné práce. Na jedné straně narážíme v prvních třech desetiletích po skončení druhé světové války u značného počtu představitelů školy *Annales* na zaujetí pro objektivistické, sociálněvědní přístupy – kupříkladu Braudelův důraz na dlouhodobé struktury a na hmotné základy kultury pramenil z tohoto trendu. Na druhé straně měla v rámci školy *Annales* pevné kořeny badatelská tradice sahající od Marka Blocha a Luciena Febvra přes Jacquese Le Goffa a Georgese Dubyho až do současnosti, která pracovala převážně s prameny kulturní povahy – s uměleckými díly, zvyky, artefakty, a která vedla k mnohem subtilnějšímu uvažování o dějinách. Díky pracím tohoto typu se podařilo zúžit propast mezi dějepisectvím a krásnou literaturou. Antropologické rysy těchto děl zároveň zabránily jednoznačné orientaci školy *Annales* na scientismus, kterým se vyznačovala značná část soudobého sociálněvědního myšlení. Po celou svou historii si škola *Annales* uchovála viditelný odstup od víry v nadřazenost západní civilizace založené na vědeckém pokroku a technologické vyspělosti. Stejně tak nikdy nepřijala za vlastní modernizační teorie, které hrály ústřední úlohu ve vývoji sociálních věd, a pokračovala v intenzivním studiu raněnovověkého světa. Snad právě tato skutečnost může přispět k vysvětlení širokého mezinárodního zájmu o školu *Annales* v sedmdesátých letech, tedy v době, kdy začínají být základní předpoklady sociálněvědní historie zpochybňovány.